

Renkamos informacijos apie žmonių gýveną metodinės priemonės. II dalis: Antano Mažiulio indėlis

IRMA ŠIDIŠKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, 01101 Vilnius
El. paštas irma.sidiskiene@istorija.lt

Straipsnis yra tęsinys I dalies [50], kurioje nagrinėta, kaip metodinių priemonių, instrukcijų, klausimynų istoriografija padeda atskleisti etnologijos mokslo Lietuvoje formavimąsi. Iškeltas klausimas, kodėl Vacio Miliaus bibliografijoje tėra keturi Antano Mažiulio straipsniai iš šešiolikos skelbtų, skirtų renkamos medžiagos metodikai, jos populiarinimui. Straipsnio II dalyje nagrinėjama A. Mažiulio renkamos medžiagos metodinių priemonių, informacijos klasifikacija, metrikų bei kitų nurodymų pobūdis. Lyginant ankstesnes metodines priemones su A. Mažiulio skelbta metodine informacija buvo nustatyta, kad A. Mažiulio metodiniai nurodymai pasižymėjo renkamos informacijos sisteminiu pagal tautosakos, muziejinių rinkinių rūšis. Be to, jis išplėtojo vedybų klausimyno struktūrą ir detaliai išdėstė rinkėjo etiketo bei komunikacijos su pateikėjais niuansus.

Raktažodžiai: renkamos medžiagos metodinės priemonės; renkamos informacijos klasifikavimas; rinkėjo ir pateikėjo komunikavimas; tautosaka; kraštotylinė programa; Antanas Mažiulis

IVADAS

Straipsnio I dalyje apžvelgėme, kaip buvo vartojama etnografijos sąvoka XIX a. rengtose renkamos medžiagos programose, metodinėse priemonėse, ir nustatėme, kad jos turinys kito. Etnografija buvo sudėtinė istorijos dalyko dalis, tyrusi *kitas gentis*, o temos inkorporuotos kaip statistikos ir topografijos dalyko dalis, pavadinta *papročių ir apeigų* skyriumi, apėmusiu, dabartiniais terminais kalbant, tautosakos, fizinės antropologijos, lingvistikos temas. Nuo XIX a. vidurio, pradėjus tirti savo tautiečius, sąvoka *etnografija* populiarėjo, o medžiaga apėmė, kaip ir ankstesnėse kompleksinėse programose, tas pačias temas, buvusias *apeigų ir papročių* skyriuje, bei kitas, įtraukiant įvairias buitines, verslų temas. Įsivyravus metodinių priemonių kryptčiai tirti savo gyvenamą teritoriją, Europoje plintant idėjoms, skatinančioms pažinti savo kraštą, Lietuvoje XX a. pr. taip pat daugiau dėmesio skiriama krašto pažinimui, išpopuliarėjo kraštotylinė veikla, pagausėjo šiai veiklai skirtų metodinių priemonių. Tokioje kultūrinėje aplinkoje formavosi ir jaunoji karta, išitraukusi į medžiagos rinkimo, kraštotyros veiklą tarpukariu.

Kaip minėta straipsnio I dalyje, V. Milius į savo sudarytą bibliografiją [44] įtraukė daugumą metodinių priemonių, agitacinių straipsnių, skatinančių rinkti nykstančią medžiagą, reikalingą mokslui (akcentuota etnografijos sritis), tačiau šios paskirties A. Mažiulio straipsniai šioje bibliografijoje tėra tik keturi iš 16 jo parašytųjų. Taigi už etnologų akiračio liko dauguma šio pobūdžio A. Mažiulio straipsnių ir metodinių nurodymų renkamai medžiagai. Gal tai susiję su etnologų kraštotyrinės etnografijos „nepastebėjimu“, nes ir A. Mažiulio straipsnių pavadinimai rodo, kad jo dėmesys skirtas tautosakai ir kraštotyrai. Margarita Matulytė, nagrinėjusi kraštotyrinės etnografijos sąvokos genezę, priėjo išvadą, kad „kraštotyrinės etnografijos sąvoka nėra paplitusi moksliniame diskurse. Jos performatyvumas pasireiškia asociatyviai suprantama ir įvardijama reikšme. Mokslo terpėje pastebimas sąmoningas vengimas pripažinti kraštotyros indėlį į bendrus etnografijos aruodus bei atsiribojimas nuo „mėgėjiškos“ veiklos, kritišką požiūrį motyvuojant abejone dėl kraštotyrininkų kaupiamų duomenų tikslingumo ir patikimumo, jų prasilenkimu su programiniais interesais, formuojamais mokslo institucijų. Šių dienų plačiausioje etnografijos studijoje ([7] – I. Š.), sintetinant žinių visumą, nepripažįstama, kad išvardytos ištakos ir yra plačiąja prasme kraštotyra, o apibendrinant dabartį, kraštotyrinė etnografija net neminima – ji lieka už borto etnologijos ir socialinės antropologijos disciplinų, kurių rankose yra minkštosios galios vairas“ [25, 179].

Apžvelgiant A. Mažiulio tautotyros kelio pradžioje 1934–1940 m. rašytus straipsnius tautosakos ir kraštotyros renkamos medžiagos klausimais, siekiama nustatyti, kuo jis papildė etnologijos (tautytyros) metodinių priemonių raidą Lietuvoje iki 1940 metų. Tuo tikslu keliami uždaviniai: 1) nustatyti A. Mažiulio renkamos medžiagos metodiniuose nurodymuose informacijos klasifikaciją, 2) palyginti tiriamose metodinėse priemonėse skelbtas rekomendacijas, kaip rinkti, užrašyti medžiagą, ir atskleisti A. Mažiulio indėlį organizuojant medžiagos rinkimą.

Darbo metodas – kokybinė ir lyginamoji turinio analizė. Straipsnio autorė peržiūrėjo spaudą ir patikslino A. Mažiulio bibliografiją. Šiame straipsnyje analizuojama 16 minėtų A. Mažiulio straipsnių, skirtų renkamai medžiagai, iš kurių penki yra apžvalginiai – agitaciniai [28; 32; 35; 40; 41], o kiti – metodiniai nurodymai ir klausimynai. Panagrinėsime, kokius dalykus, temas A. Mažiulis palietė savo tekstuose, ir palyginsime juos su ankstesniais kitų autorių šio pobūdžio darbais.

RENKAMOS MEDŽIAGOS KLASIFIKAVIMAS A. MAŽIULIO METODINĖSE PRIEMONĖSE

Pirmuosiuose šio pobūdžio straipsniuose A. Mažiulis sutelkė dėmesį į tautosakos rinkimą. Jo pateiktų tautosakos kūrinių grupavimas iš dalies atitinka anksčiau leistų programų sudėtinės dalis (1), tačiau šiame grupavime labiau išryškintos trys pagrindinės tautosakos rūšys (2). Viename iš pirmųjų savo straipsnių-raginimų tautosakos kūrinius suskirstė į keturias dalis: a) dainos (3); b) pasakos,

-
- (1) Pavyzdžiui, „Tautosakos rinkimo programoje“ (1930 m.) yra patarimai, kaip užrašyti: A. Dainas, B. Pasakojimus, C. Burtus, D. Patarles, E. Mįsles, F. Dramatinius kūrinius ir vaidybą [52].
 - (2) Pagal dabartinį skirstymą yra dainuojamoji, pasakojamoji, smulkioji tautosaka [23].
 - (3) Skirsnį sudaro: Dainos, dainelės, piemenų dainiūškos, raliavimas, ryliavimas, valiavimas, ir kiti panašūs; Oracijos, raudos, nuotakų verkavimai, naujokų aimanos, šūkavimai, rykavimai, užčiojimai ir pritarimai bei gamtos ir paukščių garsų pamėgdžiojimai; Gražios dainos, ubagiški „rovavimai“, lopšinės, sutartinės, šoktinės.

pasakojimai (4); c) smulkioji tautosaka (5) ir d) papročiai bei paragino rinkti „Įvairių įvairiausių niekniekius ir smulkmenas, nes ir jos kartais turi labai didelės reikšmės“ [42]. Kalbant apie *Papročių* skyrelį, derėtų pažymėti, jog jis, kaip ir dauguma iki tol leistose metodinėse priemonėse, tiesiog išvardijo įvairias šventes, vakarojimų ir kitų užsiėmimų papročius. Šių jo išvardytų papročių klausimynas buvo paskelbtas kitame jo straipsnyje [38]. A. Mažiulio švenčių sąrašas artimas ankstesnių programų variantams, pradedant Oskaro Kolbergo (6) (1865 m.) [14], Rusų geografų draugijos (toliau – RGD) sudarytomis (1869 m.) [60] programomis, jos savitai vardijamos ir programose lietuvių kalba [9; 12; 22]. Atkreiptinas dėmesys į oficialiąsias bažnytines, vadinamąsias kalendorines šventes, iš kurių dauguma autorių paminėjo tas pačias pagrindines: šventės nuo Kūčių iki Trijų Karalių, Užgavėnės, Velykos, Sekminės, Joninės, Žolinės. Be šių švenčių, O. Kolbergas, kuriam rūpėjo dainų, šokių, muzikavimo, žaidimų ir kt. simbolių veiksmų atlikimas įvairiose šventėse, dar įtraukė „Viešpaties šventųjų minėjimo dienomis“ (jų nedetalizavo) atliekamus veiksmus [14]. Iš pastarųjų keletą išvardijo Izidorius Kopernickis – tai Perkūno diena, Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangu šventė, Šilinė (rugsėjo 8 d.), Šv. Kotrynos, Andrejaus, Mikalojaus, Liucijos dienos [20]. Programose lietuvių kalba, pvz., 1910 m. *Trumpoje folklioro dalykams rinkti programoje* (toliau – *Trumpa folklioro programa*), prašoma smulkiai aprašyti šventes ir, be minėtų pagrindinių, dar išvardytos Jurginių, Semenės, Vėlių dienos [9]. I. Končiaus 1923 m. etnografinės medžiagos rinkimo programoje „1. Papročiai ir apeigos“ skirsnio „D“ grupėje šventės išdėstytos chronologiškai pagal kalendorių – pradedant Kalėdomis ir baigiant Kūčiomis, pakartotos visos pagrindinės šventės (taip pat Visų šventų (Vėlių diena) ir įtraukta nauja Kryžiaus dienų šventė [19, 415]. Jono Balio *Tautosakos rinkėjo vadove* (1936 m.), be pagrindinių, išvardytos „11 Šventųjų kulto“ šventės [4], o Petras Būtėnas, kaip pažymėjo Asta Venskienė, išrinko žymiausias kiekvieno mėnesio šventes, siekdamas išsiaiškinti švenčių šventimą bei apeigas [56, 260]. A. Mažiulis išvardijo tas pačias pagrindines ir paminėjo „pavasario, vasaros, rudens švenčių“ papročius [42]. Pastarajame papročių skirstyme pagal sezonus (7) trūksta žiemos periodo švenčių, o toks aptakus švenčių papročių grupavimas skatina rinkėją pasidomėti ir nepaminėtomis šventėmis, papročiais bei juos aprašyti. Kitame savo metodiniame straipsnyje Mažiulis paskelbė „Tautos papročių rinkimo“ klausimyną. Jis skirtas surinkti medžiagą, kurią būtų galima panaudoti ne tik mokslui, bet ir senovės švenčių papročių demonstravimui organizuojamose tautos šventėse. Šiame straipsnyje A. Mažiulis kvietė pavasarininkus rinkti žinias apie Vestuvių, Joninių, Sekminių,

-
- (4) Šis skirsnis apima: Pasakas, pasakėles, legendas, padavimus, pasakojimus, anekdotus, nusakymus apie vaiduoklius, raganas, laumes ar kitus panašius nutikimus; Pasakojimus apie sukilimus, lenkmečius, baudžiavas, Rygos ar Vilniaus keliones; Prūsus ir knygu gabenimą, pirmuosius lietuviškus slapstus ar viešus vakarus, kovas už kalbą ir būvį; Pasakojimus apie kovas, švedmečius, badmečius, augalų gyvenimą, jų atsiradimą ir kitus. Rinkti medžiagą apie istorinius įvykius, objektus anksčiau taip pat ragino K. Gineitis [46], J. Kalninis [12; 13], J. Vyšniauskas [57], J. Elisonas, sudaręs programą apie piliakalnius (dabartis, praeitis), akmenų tiltus, kautynių vietas [8]. LMD leidinio Mūsų senovė redakcija 1921 m. kvietė rinkti medžiagą „Lietuvos istorijai“, kur tarp 19 išvardytų skyrių (pusė jų išsamiau išskleisti) yra ir „IX. Praeities dalykai tautosakoj: 1. Etnografija mitologija“, deja, nedetalizuotas [5].
- (5) Smulkiają tautosaką, anot A. Mažiulio, apima patarlės, priežodžiai, gyvenimo patyrimai, mįslės ir kita.
- (6) H. Kolotajus taip pat paminėjo šventę *Sobotki* per vasaros saulėgrįžą ir kitas neapibrėžtas „pramogas, priklausomas nuo metų laiko“ [24].
- (7) Švenčių skirstymo pagal sezonus tyrinėtose pirmose metodinėse priemonėse [50] neaptikta, nebent galima paminėti H. Kolotajaus užuominą aprašyti „pramogas, priklausomas nuo metų laiko“ [24, 38].

Kalėdų, Užgavėnių, Velykų, taip pat „Piemėnų ir naktigonių“, „Jaunimo gyvenimo“, „Senujų gyvenimo“, Krikščynų papročius, Liaudies dramas (vaidinimus, arklių lenktynes ir kt.) [38]. Kaip matome, šventės ir kiti papročiai pateikti atsitiktine tvarka, be jokios sistemos. Neproporcingas ir klausimų skaičius kiekviename poskyryje, pvz., vieninteliame krikščynų skyrelyje nėra nė vieno klausimo, o vestuvių tema nuosekliai išplėtotą (iš viso 39 klausimai), kitiems švenčių papročiams aprašyti pateikta vidutiniškai po tris klausimus. Matyt, tokį papročių pasirinkimą diktavo tautinių švenčių planuojamo scenarijaus poreikiai.

Žmogaus gyvenimo ciklo šventės iki A. Mažiulio sudarytose metodinėse priemonėse ar vadovuose buvo priskirtos prie vadinamųjų „naminių švenčių“ (į jas įtrauktos ir įrašymo į bernus, mergas, naktigonių ir kt. apeigos). Toks klasifikavimas buvo H. Kolotajaus [24], „Vilniaus gubernijos etnografijoje“ [61] ir vėlesnėse programose. Žmogaus gyvenimo ciklo švenčių temos labiau buvo detalizuotos O. Kolbergo ir E. Voltero (būtent pastarąją P. Būtėnas pritaikė savo programoje [6]) programose. Šios šventės taip pat paminėtos *Trumpoje folklioro programoje* [9], J. Kalninio [12], Igno Končiaus [16; 19] tekstuose. O štai A. Mažiulio straipsniuose „Vestuvių papročiai“ suskirstyti pagal vedybų procesą. Išskirtos pagrindinės dalys: Piršlybos; Nuo piršlybų iki mergvakario; Mergvakaris; Sutuoktuvių rytas; Po sutuoktuvių; Jaunojo šone; Sugrąžtai [38]. Šis klasifikavimas yra labai reikšmingas metodologine prasme. Jau minėjome, kad P. Būtėno programoje [6], kurioje ši dalis perimta iš E. Voltero programos [59], temos padrikos, šokinėjama nuo simbolinio veiksmo prie valgio ar apdaro, nuo jaunųjų vertinimo ir įvairių prietarų iki jaunimo papročių. Ir I. Končiaus instrukcijoje [16] pateiktai informacijai trūko sistemiškumo, joje paminėti tik keli vestuvių momentai (piršlio korimas, jo dekretas, išvedliavimas, pintuvių vakaras) ir veikėjai (piršliai, vedliai, sekėjai) (8).

Kita sritis, kurioje A. Mažiulis pritaikė savo klasifikaciją, tai apie tautos praeitį renkamos medžiagos nurodymai. Senienų rinkiniai muziejams, parodoms A. Mažiulio sugrupuoti į tris rinkinius (9). Nors jo klasifikacija artima „Aušros“ muziejaus (arba Šiaulių kraštotyros draugijos valdybos) sudarytos *Tautos senienoms rinkti programos* (1933 m.) [49] klasifikacijai, tačiau yra skirtumų. „Aušros“ muziejaus klasifikacijoje yra išskirti keturi pagrindiniai skyriai (10), kur *Liaudies menas* yra *Etnografijos* skyriaus poskyris, o A. Mažiulis jį paliko savarankišku skyriumi. Antai J. Vabalio Gudaičio [53] programoje (ji pristatyta straipsnio I dalyje [50]), kuria rėmėsi ir I. Končius (11), liaudies menas taip pat yra išskirtas kaip savarankiška sritis. *Etnografinių senienų* skyriuje A. Mažiulis sujungė „Aušros“ muziejaus išskirtus skyrelius pagal apdirbamas žaliavas – (IV) augmenijos, (V)

-
- (8) Atkreiptinas dėmesys, kad, skirtingai nuo 1923 m. programos etnografinė medžiagai rinkti, kur Vestuvės („B“ grupė: piršlio korimas, jo dekretas. Vedliai, sekėjai. Pintuvių vakaras) yra III skyriaus skirsnyje „Papročiai ir apeigos“ [19], 1931 m. instrukcijoje atskirus simbolinius įvairių švenčių veiksmus I. Končius paminėjo prie žaislų: „vaikų, suaugusių, čia yra ir Užgavėnių morė, Linginė, vaikščiojimas žydais, Trys karaliai; Vestuvių apeigos – Vedliai, pasekėjai. Piršliai. Piršlio korimas, dekretas. Ugnys, laužai, išvedliavimas. Šokiai“ [16].
- (9) Pagrindiniai skirsniai: I. Istorinės senienos; II. Etnografinės senienos; III. Liaudies menas. Toks skirstymas išliko ir vėlesnių jo straipsnių tekstuose, tik šį procesą vadino ne „tautos praeities dalykų“ rinkimu, o kraštotyrimu darbu [30].
- (10) Skyriai: A. Etnografija, B. Istorija ir visuomenė, C. Paveikslai. Raštai. Fotografija, D. Tautosaka.
- (11) J. Gudaitis programoje išskyrė tris svarbiausias Etnografijos skyriaus grupes: I. Medžiaginės kultūros dalykai; II. Dvasinės kultūros (tautosakos) dalykai; III. Įpročiai ir socialiniai dalykai [53], o I. Končius taip sugrupavo: I. Medžiaginė kultūra. II. Dvasinė kultūra. III. Papročiai. Teisė. Socialis klausimas [19].

gyvulių ir (VI) mineralų – ir juos pavadino „Amatais“, o vietoje „Nešysta“ pavartojo terminą „Apdarai“. Tačiau A. Mažiulis neįtraukė transporto priemonių skyriaus. Kiekvienas A. Mažiulio *Etnografinių senienu* skyriaus skyrelis turi 3–8 klausimus [39]. Manychiau, kad tuo A. Mažiulio senienu rinkiniu grupavimas buvo tobulesnis nei minėtoji „Aušros“ muziejaus programa.

Programose ir kitose metodinėse priemonėse, be renkamos medžiagos klasifikavimo, kitas svarbus dalykas, įprasminantis informacijos kaip tinkamos mokslui vertę, yra metrika. Kaip ir daugelyje ankstesnių programų, vadovų, taip ir pirmuose tam skirtuose A. Mažiulio straipsniuose yra pažymėta, ant kokio popieriaus užrašyti informaciją, kaip išdėstyti metriką, aprašą ir nurodyta, kokie tam reikalingi duomenys: kūrinio (suteiktos informacijos, artefakto) paskirtis, paplitimas (12), informacijos pateikėjas ir ją užrašęs asmuo. Šie metrikos nurodymai praktiškai nesiskiria nuo ankstesnių metodinių priemonių rekomendacijų (13). Tiesa, reikėtų pažymėti, kad, pvz., O. Kolbergas prašė rinkėjų užrašyti tik vietovę, kurioje užrašytas kūrinys, ir pateikėjo vardą, pavardę [14, 306], o pagal rusų programas (statistikos ir topografijos dalyko instrukcijas [50, 229] ir kt.) parengtose programose buvo nurodymas užrašyti ir tokius specifinius pateikėjo bruožus, kaip „sveikas, ligotas, linksmas, piktas prietaringas ir t. t.“, bei apylinkės gyventojų demografinius duomenis: kokios vyraujančios tautybės, tikėjimo gyventojai, čiabuviai ar atvykėliai, ar vyksta kitur uždarbiauti, kuo verčiasi, ar netoli yra biblioteka, ar žmonės skaito ir pan. (pvz., [52]). XX a. I pusės metodinėse priemonėse vyravo minėtų pagrindinių duomenų apie pateikėją žinios (žr. 13 išnašą), kartais pasitaikydavo nurodymas užrašyti pateikėjo tautybę, tikyba [17].

KREIPIMASIS Į RINKĖJUS, KONSULTACIJOS MEDŽIAGOS RINKIMO KLAUSIMAIS

Jau XIX a. daugelyje straipsnių, metodinių priemonių, skirtų medžiagos rinkimui, buvo pabrėžiama šio darbo svarba gelbstint paveldą nuo užmaršties, kaip tai pirmą kartą apibūdino Jacobas W. Gruberis [10], buvo kreiptasi į rinkėjus ir trumpai paaiškinta, kaip ją užrašyti. Apžvelkime, kas turėjo rinkti medžiagą (galėjo būti medžiagos rinkėju) ir iš ko, kaip rinkti. Šiuose metodiniuose nurodymuose išsryškėjo požiūris į užrašintojo ir pateikėjo santykį.

O. Kolbergas kreipėsi į geranoriškus bendrapiliečius [14, 306]. Rusų rengtose programose 1812 m. ir vėliau (1866 m.) dėl medžiagos rinkimo buvo kreipiamasi į mokytojus – jų manymu, mokytojas turi domėtis vietoje, kurioje yra mokykla [45], taip pat į dvasininkus, tarnautojus, tiesiog išsilavinusius žmones. Jano Karlovičiaus nuomone, „ją kaupti privalo išsilavinę žmonės, skatindami įsitraukti vietinius gyventojus“ [47, 358]. Romanas Zawalinskis buvo įsitikinęs, jog tik vietoje gyvenantis inteligentas, mokantis rašyti, gali tinkamai surinkti medžiagą [58].

Analogiškose programose lietuvių kalba kartojamas kreipimasis į inteligentus, šviesuomenę, mokytojus, moksleivius. XX a. 2–3-iojo dešimtmečio programiniuose, metodiniuose straipsniuose dažnai raginti išsilavinę, raštingi rinkėjai (ir moksleiviai) eiti į laudį ir ją šviesti: „Nesibijokim brolio su sermėga. <...> paskaitykim jiems įvairių mokslo sričių apie šiuolaikinius klausimus, apie alkoholį, rūkymą. <...> Padėkim jiems šviestis. Apsišvietęs

(12) A. Mažiulis nurodė: „Prie užrašo reikia pridėti: kas pasakė, padainavo, jo amžius, ar moka skaityti ir rašyti, jo užsiėmimas, gyvenamasis kaimas, parapija, apskritis. Iš ko ir kaip senai išmoko, kaip žinoma ir ar mėgiama dainuoti, žaisti, sekti, ir kada užrašyta“ [42].

(13) *Trumpoje folklioro programoje* pažymėta, kurioje lapo vietoje turi būti nurodoma užrašyto kūrinio vietovė, kas pateikė kūrinį – pavardė, vardas, amžius, užsiėmimas, raštingas ar ne. Gale užrašytojo vardas, pavardė ir data. Pastabose – kūrinio paplitimo dažnumas [9].

sodžiaus jaunimas padės mums darbe ir galės tą darbą varyti pats.“ K. Gineitis manė, kad tai suartins šviesuomenę ir kaimo žmones: „Susiartinę su liaudim pasekmingiau galėsime tyrinėti Lietuvos praeitį, nes jau sodietis **neslėps** (išryškinta – I. Š.) nuo mūsų nei folkloro dalykų, nei savo pažiūrų į baudžiąvą, judėjimą, prispaudimą“ [46]. Tačiau buvo akcentuojamas abipusis rinkėjo ir pateikėjo pasikeitimas informacija. I. Končius straipsnyje „Pažinkime savo kraštą!“ taip pat teigė, kad medžiagos rinkimas buvo žingsnis link šviesuomenės ir paprastų žmonių tarpusavio supratimo: „Pažink savo kraštą – patiks tau jo žmonės, ir tu nebūsi jiems svetimas“, o nesurinkus tokių duomenų „mūsų laikų etnografija ateityje taps archeologija!“ (14) [18, 23].

Kreiptasi ir į tarpukariu įsikūrusias įvairias draugijas. A. Mažiulis, savo straipsniuose, atsišaukimuose pabrėžęs medžiagos rinkimo svarbą, ypač jos reikšmę mokslui, kreipėsi į pavasarininkus. Savo pirmajame kreipimesi 1934 m. jis išskyrė šio darbo Lietuvoje tęstinumą ir organizuotumą, priminė, kad tautosaka domėjosi ir ją rinko tokie žymūs žmonės kaip A. R. Niemis, L. Rėza, A. Juška, J. Jablonskis, K. Būga, J. Basanavičius, jį tęsia V. Krėvė Mickevičius, J. Elisonas ir kiti mokytojai [28]. Šis darbas yra gerai organizuotas – veikia Tautosakos komisija, leidžiama *Mūsų tautosaka*. Kaip ir kiti autoriai, pabrėžė, kad jo negalima atidėti: „Tautosakos rinkimas nėra koks nors antraeilis, bet *skubus ir svarbus* mūsų tautai kultūros darbas“, „neužrašyta ji dingsta, keičiasi kartu su gyvenimu“ [42]. A. Mažiulio manymu, šiam darbui labai tinka jaunesni pavasarininkai – „kruopštus, judrus jaunuolis, mokantis skaityti ir rašyti“ (15), be to, pavasarininkų tinklas platus, jų „yra kiekvienam Lietuvos kaime, visuose net ir toliausiuose užkampiuose. Pav-kai yra judrus ir gaivus tautos elementas. Jie myli savo tėvynę, jai trokšta gero“ [42]. Pasak jo, pavasarininkai geriau pažins tautos praeitį, ne tik skaitydami knygas, bet ir užsiimdami „tautos senienų“ rinkimu: „išblaškytos po įvairias trobužas ar jų pašalius, nieko mum jos nekalba, bet jeigu jas surinktume vienon vieton, užgirstume ir jų tylią kalbą, kurią greit pradėtume suprasti“ [39]. Skirtingai nei pirmtakai, A. Mažiulis manė, kad šis darbas padės jaunimui pažinti senąją kultūrą, jis galvojo, jog jaunimas mokosi iš senųjų kaimo žmonių, o ne eina į kaimą jų šviesti. Požiūris į rinkėjo santykį su pateikėju pakito.

Rašydamas šiuos straipsnius A. Mažiulis jau turėjo praktinės medžiagos rinkimo patirties ir ja dalijosi su rinkėjais. Pradedantiesiems rinkėjams svarbu paaiškinti, nuo ko pradėti šį darbą, į ką kreiptis, kas galėtų būti informacijos pateikėju. Pirmuosiuose XIX a. renkamos medžiagos nurodymuose akcentuota, kad medžiagą gali rinkti vietinis gyventojas iš savo apylinkės gyventojų. A. Mažiulis siūlė panašiai – visada pradėti rinkti medžiagą savo šeimoje, tarp artimųjų, o tik tada išeiti į apylinkę, kai jau „su pačia renkama medžiaga busi susipažinęs“. Be to, anot A. Mažiulio, renkant medžiagą savoje arba ilgiau užsibūnant vienoje apylinkėje galima pasiekti gerų rezultatų: „Tik nuolatinis ir kruopštus tautosakos rinkėjas gali surasti nepaprastai brangios tautosakinės medžiagos, ko nepadarys joks atsitiktinai atklydęs rinkėjas“ [42]. Ragino neapsiriboti turtingesniais pažįstamais, nevengti

(14) Beveik po dešimtmečio 1934 m. *Gimtojo krašto* pirmajame numeryje I. Končius pateikė kitą palyginimą: „Šiandien kraštotyrininkams pati šienapjūtė. Ryt bus jau vėlu“ [15, 6].

(15) *Trumpos folklioro programos* sudarytojai manė, kad „Geriausia rinkti tokios liekanos tiems, kurie dažnai su žmonėmis susieina – gydytojams, advokatams, mokytojams, feldšeriams, akušerėms, apšviestiesiems siuvėjams, kurpiams, einantiems per žmones per kt.“ [9]. Jono Vyšniausko nuomone, medžiagą gali rinkti „ir mažo mokslo žmonės, o mūsų mokslininkai pasirūpins tą medžiagą tinkamai sutvarkyti ir tinkamai sunaudoti“ [57, 10]. Šiaulių kraštotyros draugija kvietė ne tik narius, bet ir žmones, kurie „žino ir domisi tautos kūryba, sodiečių gyvenimu ir buitimi“ [49, 4].

lūšnų, klausinėti amatininkus, elgetas, žilagalvius senelius ir senutes. Nors daugelyje anks-tesnių programų orientuojamasi į paprastus žmones, liaudį [46], tačiau I. Končius, matyt, veikiamas kraštotyrinių programų bangos, kai skatinta rinkti medžiagą ir apie miestelio gyventojus, kitus luomus, manė, kad „Etnografinius davinius sudaro ir didžiųjų kunigaikščių buvusieji rūmai ir menka susmukusi bakužėlė“, materialinė, taip pat žodinė kūryba, kalba ir visa kita [18]. A. Mažiulis akcentavo medžiagos rinkimą iš kaimo gyventojų.

Kitas reikšmingas aspektas – užrašomos informacijos patikimumas, kuris priklausė ir nuo pateikėjo (ką jis sako, pasakoja), ir nuo užrašancojo (kaip, kokia informacija užrašoma). Pirmuose metodiniuose nurodymuose, taip pat ir RGD metodiniuose nurodymuose, sekant vokiečių kalbininkais (J. G. Herderiu ir kt.), akcentuota, kad būtina užrašyti žodžius taip, kaip sako žmonės, išlaikyti tarmę (16). Šis akcentas kartotas daugelyje programų, vadovų. XIX a. dar buvo manančių, kad neapdorotus liaudies duomenis reikia interpretuoti. Anot J. Karlovičiaus: „Išprusę rinkėjai turi ne tik rinkti tautosaką, bet ir interpretuoti neapdorotus, iš liaudies gautus duomenis“ [47, 358]. XX a. 2-ąjį dešimtmetį Lietuvoje įsivyravo raginimas užrašyti visa, kas sakoma: „ar padoru, ar nepadoru, ar suprantama, ar nesuprantama. Mums nesuprantamus žodžius reikia parašyt idant paaiškintų, kas skliausteliuose ar išnašose reik būtinai pažymėti“ [46].

Visgi pateikėjai galėjo pasakoti ir išgalvotus dalykus, meluoti. *Trumpos folklioro programos* sudarytojai atkreipė dėmesį, kad reikia „sergėtis, kad neįtrauktum ant popieros nebūtų daiktų. Yra mat tarp pasakotojų melagių“ [9], K. Gineitis įspėjo: „Labiausiai saugokimės klaidų ir melagysčių“ [46]. Praėjus dešimtmečiui jau kilo įtarimų dėl užrašytos ir į redakciją atsiųstos tautosakos kilmės – manyta, kad tai pačių rašančiųjų (siuntėjų) sukurti kūriniai, todėl tautosaką turėtų rinkti tą darbą išmanantys žmonės [21] (17). Taigi aštrėjo užrašinėtojo sąžiningumo problema.

Kalbininkų nuostatas perėmęs P. Būtėnas ragino medžiagą užrašyti tarmiškai, netaisant žodžių ir pan. [6, 9], bei pakartotojo *Trumpos folklioro programos* nurodymą apie pasitaikančius melagius pateikėjas. Savo atsišaukimuose A. Mažiulis taip pat akcentavo užrašyti viską tarmiškai, kaip buvo sakoma, žymėti įvairius tautosakos kūrinių variantus, tačiau, jo manymu, svarbu užrašinėtoji išsiaiškinti, ar ne iš knygų, svetimtaučių paimtas, išmoktas tas kūrinytis – tokiu atveju kūrinių neužrašyti (18). A. Mažiulis tiesiogiai pabrėžė užrašinėtojo sąžiningumą [11]. Pastaroji savybė (jo žodžiais, „geležinis įsakymas“) A. Mažiulio plačiau paaiškinta *pavasarininkei* skirtame leidinyje, kuriame akcentavo, kad nesąžiningai elgiasi tie, kurie nurašo tekstus iš knygų [30]. Mokė ir tinkamai elgtis su artefaktais. A. Mažiulis nurodė, kad renkant „istorines ir etnografines senienas“ ir „suradus vertingą dalykėlį, nereikia jis trinti, mazgoti, nes galima lengvai sugadinti, lai būna jis toks, koks rastas“ [38, 70].

Kaip matome, XX a. pr. – 4-ąjį dešimtmetį skelbtose programose požiūris į atsakingąjį už teksto autentiškumą keitėsi. Pirmose programose pažymima tinkamų pateikėjų svarba,

(16) Toks nurodymas buvo akcentuojamas daugelyje XIX a. šios srities programų – ir pirmosiose lietuviškose J. Miglovaros Miliausko [43], ir visų kitų.

(17) J. Laurinaitis pastebėjo, kad J. Elisono pateikta programa, kurioje raginama rinkti medžiagą apie piliakalnius, akmenų tiltus (kelius) ir kautynių vietas [8], nesulaukė rinkėjų, todėl jis sukonkretino šios programos klausimus [21].

(18) „Tautosakos rinkimo programoje“ raginta užrašyti „eiles (iš knygų), kurios dainuojamos dainos teisėmis“, taip pat ar naudojasi vietos gyventojai spausdintais dainų rinkiniais ar rankraščiais su dainomis, nurodyti, kas jį sudarė [52, 158, 159]. Nurodyta rinkti tautosakos kūrinius iš visų, kas moka, bet „reikia stengtis užrašinėti itin iš beraščių“ [52, 155].

o užrašinėtojas – apsišvietęs asmuo, vadinas, suprantantis darbo reikšmę. Vėliau, nuo XX a. 3-iojo dešimtmečio, ryškėjo rinkėjų (kraštotylininkų) sąžiningumo, atsakingumo problema.

KOMUNIKACIJA SU PATEIKĖJAIS

XIX–XX a. pr. programose dar tik užsimenama, kaip rinkti medžiagą, apie komunikacijos su pateikėjais subtilybes, tačiau nuo XX a. 3-iojo dešimtmečio dažniau pasirodydavo pamokymai, į ką atkreipti dėmesį, kaip komunikuoti, laikytis etiketo ir pan.

XX a. pirmųjų dešimtmečių programose užrašinėtojui nurodoma pasikliauti stebėjimu, atsargiu kalbinimu, tiesmukai neklausinėti (neegzaminuoti): „Patsai tos medžiagos rinkimas nėra lengvas darbas. Reikia mokėti iš žmonių paimti jinai. Ne visiems lygiai tai sekasi. Tikriausias žinias gauni dažnai lyg netyčia išgirdęs. Kaip tik pradėsi tyčiomis žmogaus klausinėti, žiūrėk, jis ir pasislėpė ir nutilo, ar pabūgo, kad neapjuoktum, ar atsiminė, kad negražu tokiais dalykais gaištuoties“ [9]. Pastarąsias nuostatas pakartojęs ir kiek plačiau jas pateikęs P. Būtėnas patarė „netardyti žmonių“, taip pat paragino medžiagos rinkėją apgalvoti klausimus, kuriuos užduos pateikėjui, ir neformuluoti klausimo taip, kad jame būtų ir atsakymas [6, 10]. I. Končius, išsamiai išdėstęs, kaip vykdyti lauko tyrimą, dar pažymėjo stebėjimą ir dienoraščio vedimą: „Visokius tyrinėjimus pradėti visų geriausia einant pačios gamtos pramintais takais. Tokiais takais gali būti upės, upeliai. <...> viską aprašyk, kaip žmonės vadina, žmonių vardus, pavardes, kaimų pavadinimus, surašyk girdimas nuo darbo grįžtančių apyvakariu dainas, žmonių būdą, vaišingumą, jų paviršutinę išvaizdą ir t. t. Taip eik, kol kalbamas upelis įtekės į kitą, didesnę. Turi laiko – eik toliau, neturi – sakykis savo darbą pabaigęs.“ Jo manymu, „Dviem trim toks darbas dirbti linksmiau ir pačiam darbui naudingiau. Juo smulkiau viską surašinėsi, juo geriau; geriausia dieninius užrašus vesti, tik iš jų paskui medžiagą suskirstyti“ [18].

Daugiau komunikacijos su pateikėju subtilybių aptarė A. Mažiulis [30; 31]. Pirmiausia, anot jo, rinkėjas turi būti pastabus ir klusnus (t. y. mokėti klausytis – I. Š.). Kaip ir kitų programų rengėjai jis pabrėžė, kad negalima juoktis iš pasakojimo, o nuoširdžiai domėtis tuo, ką kalba pateikėjas (A. Mažiulis vartojo žodį *žinovas*), kantriai išklausti (19) ir taip įgyti pasitikėjimą. Būti mandagiu, nesiginčyti (20), pritarti pasakotojui, nerodyti nepasitenkinimo dėl per mažai suteiktos informacijos. Jo manymu, rinkėjas turi žinoti, kokius žodžius, kada ir kaip galima vartoti tose apylinkėse, kur renkama medžiaga, ir pateikė keletą pavyzdžių (21) [31]. Kartu jis užsiminė, kad užrašinėtojas turėtų pamaloninti šeimininkų, iš kurių renkama medžiaga, vaikus, pavaišindamas juos saldainiais – „tai labai pagerina bendravimą su pateikėjais“ [30, 205; 27, 286].

Apibendrinami A. Mažiulio indėlių šioje srityje pabrėžtume, jog metodinėse priemonėse, straipsniuose jis modeliavo naują požiūrį į renkančiojo ir pateikėjo santykius. Skirtingai nei XX a. 2–3-iajį dešimtmetį, kai į kaimą buvo vykstama šviesti gyventojų ir mainais gauti

(19) A. Mažiulis patarė leisti išsipasakoti pateikėjui, nes jis dažnai pasakoja ar dainuoja tai, kas jam įdomu, o ne ko nori rinkėjas: „reikia leisti žinovams laisvai pasakoti, o ne primygu klausinėti. Tik kada žinovas išsisemia, galima šio to paklausti, priminti ir t. t.“ [38, 74].

(20) A. Mažiulio nuomone, rinkėjas turi išlikti neutralus ir vengti tokių temų, kuriomis pateikėjas mėgina jį įtraukti į ginčus dėl nuomonės, požiūrio koku nors klausimu: „turi būti budrus ir mokėti jų košę apeiti“ [31, 188].

(21) A. Mažiulis paaiškino, kaip Zarasų-Rokiškio krašte vartojami „šventieji“ žodžiai: „Dievas“, „velnias“, „žaltys“, „gyvatė“ ir kodėl žodis „ponas“ priklauso „prakeiktųjų žodžių grupei“ [31, 189].

iš jų informaciją, A. Mažiulis propagavo mokinio ir mokytojo, žinovo santykį, t. y. rinkėjas – mokinys, o pateikėjas – žinovas, mokytojas. Kartu jis iškėlė etiketo laikymosi svarbą.

A. MAŽIULIO INDĖLIS Į TAUTOSAKOS RINKIMO ORGANIZAVIMĄ IR FOLKLORIZMĄ

Renkamą tautosaką A. Mažiulis vertino ne tik kaip mokslui vertingą šaltinį, bet ir matė praktinę jos reikšmę visuomenei, istorinės atminties, lietuvių tapatumo formavimui, patriotizmo ugdymui. Skatindamas kraštotyrinį darbą savo straipsniuose 1936-uosius skelbė „tautosakos ir kitų kultūrinių vertybių rankiojimo metais“. Ragindamas pavasarininkų vadus organizuoti tautosakos, senienų rinkimą siūlė rengti konkursus, o jų laimėtojus skatinti dovanomis, mokesčių lengvatomis, garbės naryste pavasarininkų kuopoje, skelbti spaudoje labiausiai pasižymėjusių rinkėjų pavardes, taip pat skaityti paskaitas apie tautosakos reikšmę ir rinkimą, rengti valandėles, steigti rinkėjų būrelius, muziejus ir kita [42, 194]. Taigi pavasarininkų spaudoje 1936 m. dažnai buvo minimos rinkėjų pavardės, kiek daug jie surinko medžiagos, tarp jų paminėtas ir A. Mažiulis [54; 55; 51].

Straipsniuose jis akcentavo tautosakos, senienų išliekamąją vertę, jų rinkimą prilygindamas Lietuvos nepriklausomybės 20-mečio paminklo statymui [32]. 1938 m. A. Mažiulis apžvelgė pavasarininkų indėlį, pasiekimus renkant tautosaką, be to, nurodė, kad nuo Jono Vyšniausko *Pavasaryje* paskelbto atsišaukimo rinkti tautosaką (22) 1920 m. prasidėjo pavasarininkų tautosakos rinkimas [35]. A. Mažiulis kraštotyros darbą populiarino ir pateikdamas ekspedicijos po Pasarčių kraštą dienoraščio santrauką [29].

Be minėtų A. Mažiulio konkrečių siūlymų ir patarimų medžiagos rinkimo klausimais, jis svarstė, su kokiais sunkumais rinkdami medžiagą susiduria naujokai rinkėjai [41; 11], drąsino nenuleisti rankų susidūrus su žmonių neigiamu požiūriu į šį darbą ar ištikus kitai nesėkmei [34]. Taip pat aptarė pastebėtas rinkimo spragas, siūlė įvairias jau taikytas, bet pamirštas priemones šiam darbui gerinti. Agitavo sukviesti visų kraštotyros draugijų suvažiavimą ir steigti Kraštotyros draugijų sąjungą [34]. Tai rodo, kad M. Matulytės minimas 1925 m. įsteigtas šalies kraštotyros administravimo centras – Lietuvos kraštotyros draugija [25, 176] – XX a. 4-ajame dešimtmetyje nebevykdė veiklos.

Lankydamas kraštotyros muziejus pastebėjo, kad muziejuose retai pateikiama informacija apie kryžius, skulptūreles: „užėini mūs muziejuosna, žiūri statulėlių, statulėlės sukrautos lentynose, tai tikras dievukų lavonynas, daugeliui ir paprasčiausios metrikos trūksta“ [37, 145]. Jis ragino rinkėjus plačiau pasidomėti eksponatų kilme, juos fotografuoti, užrašyti kuo išsamesnę metriką, išklausinėti pateikėjus, „kodėl tas ūkininkas tą ar kitą kryžių statė, kodėl tą, o ne kitą šventąjį parinko?“ Savo straipsnyje pateikė keturis kryžių statymo intencijų pavyzdžius [37]. A. Mažiuliui rūpėjo ir ekspedicijų (turima minty muziejininkų ekspedicijos) tvarkos, efektyvumo klausimai. Aptaręs ekspedicijų organizavimo trūkumus, siūlė jų sprendimo būdus: informuoti savivaldybes, skelbti spaudoje apie vykdomas ekspedicijas, kad kiti rinkėjai ir vietos gyventojai žinotų, kas ir kur dirbs, kad „šiems [kraštotyrininkams] nuvykus nebūtų žmonėms tokie pabaisos“. Į ekspedicijų kolektyvą įtraukti moteris, nes jos

(22) 1918 m. J. Vyšniauskas parengė tautosakai rinkti programą, kurioje temos buvo suskirstytos į 8 skyrius: 1. Istorinis (dainos, padavimai ir kt. iš baudžiavos laikų); 2. Psichologinis (pasakos, patarlės, burtai, įvairūs spėjimai ir kt.); 3. Geografija (piliakalnių aprašymai, žemėvardžiai, legendos ir pan.); 4. Medicina (ligų pavadinimai, jų priežastys, gydymas ir kt.); 5. Herbarijus (žolynų aprašymai, pavadinimai, ypatybės, prietarai); 6. Apžadai (jų formos, pasekmės, stebuklingos vietos, pasakojimai apie jas ir kt.); 7. Kalba (vartojami žodžiai, kokiose vietose jie vartojami, ką reiškia); 8. Sodiečių dabartinė politika (politikavimas, legendos, spėjimai apie gadyne, pasaulį ir kt.) [57].

„kai kuriuos klausimus geriau išmano, nei vyrai“ [27, 386]. Tokia įžvalga galėjo reikšmingai padrašinti moteris labiau įsitraukti į šią veiklą, o vyrus „išileisti“ daugiau moterų į savo gana vyrišką rinkėjų grupę.

Paliko A. Mažiulis pėdsaką ir folklorizme. Matydamas, kad jaunimas lengvai perima modernias kultūrinės realijas, ir siekdamas „užkirsti kelią moderniškų „šiukšlių“ plitimui“ [39, 68], manė, kad jaunimui trūksta žinių apie senuosius lietuviškus šokius, žaidimus, nes tai, kas sugula archyvuose, jaunimui lieka neprieinama, todėl ragino surinktus šokius ir žaidimus skelbti spaudoje [36], pats rodė pavyzdį ir paskelbė kelis žaidimų aprašus [33]. Prie šio klausimo grįžo ir kitais metais [40]. Jo manymu, talkininkų surinktos senienos ir tautosaka galėtų pagelbėti ne tik steigiant vietos muziejus, bet ir rengiant tautos praeities pažinimo šventes. Tokiose šventėse būtų ir parodos, ir eisenos, demonstruojanti visuomenę, jos praeitį (23) [38]. Straipsnis „Tautos papročių rinkimas“, anot Stasio Skrodenio, laikomas direktyviniu dokumentu rengiant „senovės dienas“ [48, 83]. Plačiau komentuodamas šį straipsnį S. Skrodenis pažymėjo, kad šie jo patarimai laikytini pirmosiomis autentiško folkloro perkėlimo į sceną rekomendacijomis [48, 84].

Taiči A. Mažiulis pasižymėjo ne tik metodinių priemonių rengimu, straipsnių rašymu, bet ir aktyvia visuomenine veikla, „darbais ir užkrėtė kitus savo pavyzdžiu“ [31, 68]. Paminėtina, kad 1934 m. jis buvo LKJ Pavasario sąjungos Dusetų r. valdybos kasininkas (iždininkas) [1, 11], 1936 m. – LKJ Pavasario Vyrų sąjungos Dusetų kuopos pirmininkas [2, 57]. Savo gimtajame krašte kartu su bendraminčiais įsteigė Dusetų „Pavasarininkų“ kuopos tautosakininkų būrelį, kuris 1935 m. persiorganizavo į kraštotyros „Praeities“ būrelį. 1933–1936 m. jam vadovavo A. Mažiulis. 1937 m. „Praeities“ būrelis organizavo kraštotyros muziejų, kurio rinkiniai vėliau pateko į K. Būgos vardo muziejų [3; 26].

IŠVADOS

A. Mažiulis daugiausia rengė tautosakinio ir kraštotyrinio pobūdžio vadovus, klausimynus. Iš visų jo parengtųjų, lyginant su ankstesnėmis programomis, vadovais, savo klasifikacija, struktūra išsiskiria jo tautosakos kūrinių grupavimas, patobulintas etnografinių seniųjų klasifikavimas, o labiausiai – jo sudarytas vestuvių klausimynas. Išryškėjo jo polinkis į giluminį temos pažinimą, sistemiškas klausimų pateikimas.

Užrašytos medžiagos metrikos ir etiketo nuostatų XIX–XX a. I pusėje apžvalga atskleidė, kad nurodymai dėl metrikų kito mažai, XX a. 4-ąjį dešimtmetį įtraukti duomenys apie pateikėjų tautybę, tikybę. Idėja pažinti savo kraštą, populiarėjusi nuo XIX a., formavo požiūrį, kad reikia pradėti rinkti medžiagą savo gyvenamoje vietovėje, kur žmonės pažįsta rinkėją. Šią nuostatą palaikė ir A. Mažiulis. Pakito požiūris į santykį su pateikėju. Nuo propaguoto tiesioginio bendravimo su pateikėjais (neakcentuojant, kad yra renkama medžiaga) pereita

(23) Šioje eisenoje buvo numatyta: senovės lietuvių kariai, vadas joja ant žirgo trimituodamas, apsirengęs kailiais, kepurė kailinė su jaučio ragais, rankose ietis, ant pečių lankas ir strėlinė, prie šono kardas, apsiavęs vyžomis ar naginėmis, kariai apsirengę panašiai, tik be kardų, pėstininkai apsiginklavę kuokomis. Eisenoje sukilėliai su dalgiais, geležies lazdomis ir pagaliais; knygnešys, o paskui eina žandaras (nebūtinai); nepriklausomybės laikų raiteliai su „pirmaisiais savanorių raišteliais“ ant rankų, drabužiai įvairūs; toliau ant lazdų raiti basi vaikai; mergaitės dainuoja su vainikais; piemenukai su botagais, skudučiais ir kt. bei kerdžius su ragu ar didele triūba; mergaitės su šluotomis; pjovikai su dalgiais; grėbikai su grėbliais; artojai su pavalkais ant pečių; skalbėjos su kultuvėmis; kūlikai su spragilais; verpėjos su verpsteliais; vestuvininkai; vaidilutės, kriviai, kanklininkai, skudutininkai ir t. t., Lietuvos mokykla ir t. t. Įvairūs grupių plakatai. Visi eisenoje dalyvauja „tik su drobiniais drabužiais. Lininių siūlų juostelėmis (raštuotomis) susijuosę, vyžoti ir naginėti“ [38, 76].

prie mezgamo abipusio ryšio dalijantis vienas su kitu informacija. Vėliau A. Mažiulis patarė rinkėjui kalbinant pateikėją palaikyti mokinio ir mokytojo santykį. Nuo XX a. pradžios išliko aktualus užrašomos medžiagos autentiškumo klausimas, kuris metodinėse priemonėse atsiskleidė kaip pateikėjų patikimumo ir užrašinėtojų sąžiningumo dilema. A. Mažiulis akcentavo užrašinėtojo pareigą atlikti savo darbą sąžiningai.

Kitas svarbus bendravimo su pateikėju aspektas – įgyjamas pateikėjo pasitikėjimas. A. Mažiulis rekomendavo laikytis tam tikro etiketo, rodyti pateikėjui pagarbą, palankumą, atidumą, supratingumą ir pan. Taip buvo formuojamas tyrėjo etiketas.

Išnagrinėjus A. Mažiulio renkamos medžiagos metodinius nurodymus ir straipsnius, nepatekusius į *Lietuvių etnografijos bibliografiją* [44], nustatyta, kad jo indėlio į Lietuvos etnologijos istoriografiją reikšmę lemia metodinių nurodymų sistemiskumas, naujas požiūris į komunikaciją su pateikėjais ir skatinimas surinktą medžiagą pritaikyti gyvenime. Jis pasižymėjo kaip renkamos medžiagos metodinių nurodymų kūrėjas, įžvalgus mąstytojas, agitatorius, praktikas.

Gauta 2023 12 04
Priimta 2023 12 14

Šaltiniai ir literatūra

- [1] 1928–1937 m. Susirašinėjimas apie Dusetų rajono valdybos skyriaus veikimą. Lietuvių katalikų jaunimo „Pavasario“ vyrų ir mergaičių sąjungų federacija. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 572, ap. 2, b. 365, l 11.
- [2] 1937–1940 m. Vyrų sąjungos įstatai, anketos, susirinkimų protokolai. Lietuvių katalikų jaunimo „Pavasario“ vyrų ir mergaičių sąjungų federacija. LCVA, f. 572, ap. 2, b. 432, l. 57.
- [3] A. M. [Antanas A. Mažiulis]. Dusetiškiei kuria K. Būgos vardo muziejų. Į laisvę, 1941. XII. 20, Nr. 154, p. 4.
- [4] BALYS, Jonas (red.). *Tautosakos rinkėjo vadovas*. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, 1936. 79 p.
- [5] BŪGA, K.; JANULAITIS, A.; KLIMAS, P. (red. komisija). „Mūsų senovė“. *Lietuva*, 1921, vasario 16 d., Nr. 37 (604), p. 2.
- [6] BUTĖNAS, P[etras] (sud.). *Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa*. Šiauliai: „Vilties“ dr-jos leidinys, 1925. 208 p.
- [7] ČEPAITIENĖ, Auksuolė. *Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013. 645 p.
- [8] ELISONAS, J. Karo istorija ir jos praeities liekanų rinkimas. *Kariškių žodis*, 1920, liepos 22 d., Nr. 30(62), p. 284.
- [9] GRINIUS, K.; VOLTERIS, E.; BASANAČIUS, J.; TUMAS, J.; JANULAITIS, A. (sud.). *Trumpa folkloro dalykams rinkti programa*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1910. 32 p.
- [10] GRUBER, Jacob W. Ethnographic Salvage and the Shaping of Anthropology. *American Anthropologist*, 1970, No. 72(6), p. 1289–1299.
- [11] Jums žinomas tautosakos liginis [MAŽIULIS, Antanas]. Laiškas jaunam tautosakos rinkėjui. *Pavasaris*, 1936, Nr. 12, p. 240.
- [12] KALNINIS, J. Gimtojo krašto tyrinėjimas. *Lietuvos ūkininko Vilniaus kalendorius 1915 metams*, 1914, Nr. XXVII [2], p. 46–49.
- [13] KALNINIS, J. Vasaros atostogų sulaukę. *Aušrinė*, 1914, balandžio 15 d., Nr. 3 (31), p. 77–80.
- [14] KOLBERG, Oskar. Do Redakcyi Biblioteki Warszawskiej. List otwarty. *Biblioteka Warszawska*, 1865, Nr. 1, s. 306–308.

- [15] KONČIUS, Ignas. Gimtojo krašto pažinimas. *Gimtasai kraštas*, 1934, Nr. 1, p. 3–6.
- [16] KONČIUS, Ignas. *Instrukcija etnografinėi medžiagai rinkti*. [Kaunas]: [Senovės kultūros paminklų apsaugos valdyba]. 1931. 30 p.
- [17] Končius, Ignas. *Instrukcija skirstomų viensėdijomis kaimų etnografiniams paminklams surašyti*. Kaunas: Žemės reformos valdybos leidinys, 1933. 12 p.
- [18] KONČIUS, Ignas. Pažinkime savo kraštą! *Kultūra*, 1923, Nr. 1, p. 22–24.
- [19] KONČIUS, Ignas. Programa etnografijos medžiagai rinkti. Švietimo darbas, 1923, Nr. 6–7, p. 411–417.
- [20] KOPERNICKI, [Izydor]. Wskazówki dla robiących spostrzeżenia antropologiczne i etnologiczne w górach. *Pamiętnik Towarzystwa Tatarzańskiego*, 1877, Nr. 2, s. 109–113.
- [21] LAURINAITIS, J. Tautosaka ir piliakalniai. *Karys*, 1921, Nr. 50 (134), p. 591–592.
- [22] LAZAUSKAS, J. Liaudies kultūra. *Kultūra*, 1924, Nr. 12, p. 434–436.
- [23] Lietuvių tautosaka. [Žiūrėta 2023 05 10]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviu-tautosaka/>
- [24] List H. K. [Hugo KOŁŁATAJA] do J. M. [Jana Maja] z Ołomuńca dnia 15. Lipca 1802 r. pisany. *Pamiętnik Warszawski*, 1810, II, Nr. IV (kwiecień), s. 27–42.
- [25] MATULYTĖ, Margarita. Kraštotylinė etnografija: sąvokos performatyvumas. *Lituanistica*, 2017, T. 63, Nr. 3 (109), p. 168–182.
- [26] MAŽIULIS, Antanas; JOVYDIS, K. Dusetos. *Lietuvių enciklopedija*, 1955, T. 5, p. 269–271.
- [27] MAŽIULIS, A[ntanas]. Etnografinių ekspedicijų negalas. *Naujoji romuva*, 1940, Nr. 14, p. 285–286.
- [28] MAŽIULIS, A[ntanas]. Gelbėjime liaudies kūrybą. *Pavasaris*, 1934, Nr. 15, p. 442–443.
- [29] MAŽIULIS, A[ntanas]. Iš kraštotylininko krepšio. *Gimtasai kraštas*, 1938, Nr. 3–4, p. 435–436.
- [30] MAŽIULIS, A[ntanas]. Kraštotyra. *Veiklioji pavasarininkė*, 1939, „Pavasario“ mergaičio s-gos leidinys Nr. 2, p. 197–212.
- [31] MAŽIULIS, A[ntanas]. Kraštotylinio darbo sėkmės paslaptys. *Pavasaris*, 1937, Nr. 12, p. 186–189.
- [32] MAŽIULIS, A[ntanas]. Mūsų paminklas 20-sioms Nepriklausomybės sukaktuvėms. *Pavasaris*, 1937, Nr. 12, p. 185–186.
- [33] MAŽIULIS, A[ntanas]. Mūsų tėvų pramogos ir gudrės. *Vyrų žygiai*, 1936, Nr. 1, p. 7; tęsinys: MAŽIULIS, A[ntanas]. Mūsų tėvų pramogos. *Vyrų žygiai*, 1937, Nr. 1, p. 7; Nr. 2, p. 15; Nr. 4, p. 42.
- [34] MAŽIULIS, A[ntanas]. Naujų kraštotyros kelių beiškant. *Gimtasai kraštas*, 1938, Nr. 3–4, p. 431–435.
- [35] MAŽIULIS, A[ntanas]. Pavasarininkai tautosakos rinkimo bare. *Ūkininkas-Vyrų žygiai*, 1938, spalio mėn. 14 d., Nr. 42, p. 6.
- [36] MAŽIULIS, A[ntanas]. Surinkime mūsų žaidimus ir ratelius. *Pavasaris*, 1937, Nr. 6–7, p. 82–83.
- [37] MAŽIULIS, A[ntanas]. Surinkime žinias apie mūsų kryžius. *Jaunimo vadas*, 1939, Nr. 6–7, p. 145–146.
- [38] MAŽIULIS, A[ntanas]. Tautos papročių rinkimas. *Jaunimo vadas*, 1936, Nr. 5(84), p. 71–77.
- [39] MAŽIULIS, A[ntanas]. Tautos praeitis ir pavasarininkai. *Jaunimo vadas*, 1936, Nr. 5(84), p. 67–71. [Straipsnis pakartotas: Oficialinė dalis: 6. Senienų rinkimas. *Jaunimo vadas*, 1939, Nr. 1, p. 4–7].
- [40] MAŽIULIS, A[ntanas]. Tautosakos vagą pradėdant. *Ūkininkas-Vyrų žygiai*, 1938 balandžio 31 d., Nr. 15, p. 8.
- [41] MAŽIULIS, Ant[anas]. Malonūs tautosakos rinkėjai. *Pavasaris*, 1936, Nr. 17, p. 384.
- [42] MAŽIULIS, Ant[anas]. Mūsų talka tautosakos rinkime. *Jaunimo vadas*, 1935, Nr. 12(79), p. 193–195.

- [43] MIGLOVARA, J. [MILIAUSKAS, Juozapas]. Cėcoriszka rusiszka geograpiszka draugystė. *Auszra*, 1885, Nr. 9, p. 276–280.
- [44] MILIUS, Vacys. *Lietuvių etnografijos bibliografija*. Vilnius: LII I-kla, 2001. 416 p.
- [45] MILIUS, Vacys. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 156 p.
- [46] Moksleivis Kalnėnas [GINEITIS, Kazys]. Vasara arti... *Ateitis*, 1912, Nr. 5, p. 221–225.
- [47] RUTKOVSKA, Kristina. Lietuvių tautosakos rinkėjų Jano Karlovičiaus ir Mečislovo Davainio Silvestraičio bendradarbiavimas: metodologijos raida, etnolingvistikos apraiškos. *Archivum Lithuanicum*, 2013, Nr. 15, p. 349–376.
- [48] SKRODENIS, Stasys. *Folkloras ir folklorizmas: mokymo knyga*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005. 209 p.
- [49] Šiaulių kraštotyros dr-jos valdyba. *Tautos senienoms rinkti programa*. Šiaulių kraštotyros draugijos leidinys, 1933. 14 p.
- [50] ŠIDIŠKIENĖ, Irma. Renkamos informacijos apie žmonių gyveną klasifikavimas. I dalis: Iš metodinių priemonių istoriografijos. *Lituanistica*, 2023, T. 69, Nr. 3(133), p. 225–240.
- [51] Tautosakos atsiuntė. *Pavasaris*, 1936, Nr. 7, p. 167; Nr. 8, p. 192.
- [52] Tautosakos rinkimo programa. *Mūsų tautosaka*, 1930, Nr. 1, p. 154–163.
- [53] Tėvynės Pažinimo Komisija prie L. Mokslo Draugijos ir jos uždaviniai. *Kosmos: gamtos mokslo ir geografijos laikraštis*, 1920, 1-įj (1920–1921 m.) knygų 1-as sąsiuvinis, p. 99–105.
- [54] VALAITIS, A. Pavasarininkai renka tautosaką. *Pavasaris*, 1936, Nr. 4, p. 2 virš.
- [55] VALAITIS, A. Tautosakos rinkimo darbas eina. *Pavasaris*, 1936, Nr. 6, p. 139.
- [56] VENSKIENĖ, Asta. Etnografinės medžiagos rinkimo priemonių kalendorinių švenčių tema raidos tendencijos. *Lituanistica*, 2014, T. 60, Nr. 4(98), p. 252–273.
- [57] VYŠNIAUSKAS, Jonas. Draugai, rinkime tautosaką (folklorą). *Pavasaris*, 1920, Nr. 3, p. 10–11.
- [58] ZAWILIŃSKI, Roman. O sposobie gromadzenia materiałow etnograficznych. *Wisła: miesięcznik geograficzno-etnograficzny*, 1887, Nr. 1, z. 1, s. 3–8; z. 2, s. 43–48; z. 3, s. 83–86; z. 4, s. 123–127.
- [59] ВОЛБТЕРЪ, Э[дуард]. Объ изученіи семейнаго быта Литовско-жмайдскаго народа. *Памятная книжка Ковенской губерніи на 1889*. Ковна: Изданіе Ковенскаго губернскаго статистическаго комитета, 1888, с. 293–308.
- [60] *Программа для собранія географическихъ и этнографическихъ свѣденій*. [Вильна, 1869. 12 с.].
- [61] Этнографія Виленской губерніи. *Виленские губернские ведомости*, 1848, Nr. 1, с. 4–6.

IRMA ŠIDIŠKIENĖ

Classification of Information Collected on the Ethnography of Life.

Part 2: The Contribution of Antanas Mažiulis

Summary

This is the second of the two articles that address the problem of how the historiography of methodological tools, instructions, and questionnaires helps to reveal the formation of the discipline of ethnology in Lithuania (for Part 1, see *Lituanistica*, 69 (3), 225–240). The question is raised why only four out of Mažiulis's sixteen

published articles on the methodology of material collection and its popularisation appeared in Vacys Milius's bibliography. By examining Antanas Mažiulis's articles on the issues of collecting folklore and local history materials and comparing them with earlier methodological tools written between 1934 and 1940, we found that the methodological instructions of Antanas Mažiulis were often characterised by a simpler and improved systematisation of the information collected. In one of his first articles, he identified three types of folklore: (a) songs; (b) fairy tales, stories; (c) small folklore. He also distinguished the fourth type, that of 'Customs', which lists the main church festivals and groups other festivals by the seasons of the year. Most importantly, Mažiulis developed the structure of the marriage questionnaire in his methodological tools. The classification of museum collections was improved, although, unlike in the methodological programme of the Aušra Museum, he classified 'Folk Art' in a separate section from 'Ethnography'.

Looking at how the regulations on metrics and etiquette were formulated for recording material in the nineteenth–the first half of the twentieth century, it is clear that the instructions on metrics changed insignificantly and that the regulations on etiquette changed little in the 1930s. Then the data on the nationality and religion of the respondents were included. The idea of discovering one's own land, which became popular from the nineteenth century onwards, shaped the view that one should start collecting material in one's own locality, where the collector is known to the people. This was also supported by Mažiulis. In the communication with the respondent, a change in the attitude towards the relationship with the respondent is observed. From the advocacy of direct communication with respondents (without emphasising that material is being collected), there was a shift towards mutual communication by sharing information with each other. Later, Mažiulis urged and advised the collector of information to maintain a student-teacher relationship when interviewing the respondent. Since the beginning of the twentieth century, the question of the authenticity of the recorded material has remained a topical issue, which has dynamically manifested itself in methodological tools as a dilemma between the reliability of the respondents and the honesty of the recorders. Mažiulis stressed the duty of the note-takers to do their job honestly.

Another important area of communication with the respondent to which Mažiulis made a significant contribution is how to gain the respondent's trust. He recommended certain etiquette in showing respect, friendliness, consideration, etc. to the respondent. This was how the researcher's etiquette was formed.

He was also instrumental in organising the collection of the material and drafting the directives. His methodological tool, the article 'Tautos papročių rinkimas' (Collecting folk customs), is considered the first directive for the preparation of the 'Ancient Days' in Lithuania.

Antanas Mažiulis was a creator of methodological instructions in the field of material collection, a thinker, agitator, and practitioner (material collector, one of the founders of the museum in Dusetos (a town in Zarasai district, Lithuania), a member of the board of the Dusetos branch of 'Pavasaris' (Spring), an organisation of Lithuanian Catholic youth, etc.).

His contribution to the historiography of methodological tools in Lithuanian ethnology is notable for the systematic nature of the methodological instructions for collecting the material, a new approach to communication with the respondents, and practical application of the collected material.

Keywords: methodological tools for collecting material, classification of collected information, communication between collector and respondent, folklore, local history programme, Antanas Mažiulis